

Psihiatrični aspekt »vzgojne zanemarjenosti«

Univ. doc. dr. Lev Milčinski

Za psihiatrijo v njenem klasičnem obdobju — se pravi, v času, ko se je vsa njena dejavnost razvijala za zidovi psihiatrične bolnišnice, ko je bila njena pozornost posvečena v glavnem le psihozam: shizofreniji, manično-depresivni bolezni, organskim psihozam itd. in je bil način, kako se je lotevala te problematike, še ozko biologističen — pojem vzgojne zanemarjenosti ni bil zanimiv.

Sreča pa se z njim psihiater, ko v prvih desetletjih našega stoletja začno prodirati v psihiatrično teorijo in prakso — zlasti po zaslugi Sigmunda Freuda in njegovih naslednikov — dinamično-psihološki elementi; ko preide psihiatrija iz faze zbiranja in kombiniranja posameznih psihopatoloških fenomenov na celostni študij pacientove osebnosti in njenih bioloških, psiholoških ter socioloških determinant; ko se njena pozornost obrne od masivnih psihopatoloških pojavov do subtilnejših, zato pa številnejših in za družbo mogoče usodnejših motenj, ki jih označujemo s skupnim imenom *nevroze*, preko njih pa tudi do nekaterih deviacij v vedenju otroka in mladostnika, ki so jih dotlej obravnavali starši sami, kot so vedeli in znali, pedagogični ali pa mladinski sodniki.

Naslov članka je toliko neustrezen, ker v naslednjem ne posredujem različnih psihiatričnih pogledov na »zanemarjenost«, temveč le tega, ki ga zastopa »analitično-psihoterapevtska« smer (Schultz-Hencke) oziroma A. Dührssen, ki z vidikov te šole obravnava psihogene motnje pri otrocih in mladostnikih ter v tem okviru govori tudi o zanemarjenosti (*Verwahrlosung*). Kot znano, omenjena neoanalitiška šola izvaja psihogene ali nevrotične pojave iz »zavrtosti« v izražanju in uveljavljanju štirih osnovnih teženj in potreb, ki vzniknejo že pri dojenčku oziroma v prvih letih otrokovega življenja.

Najbolj zgodaj se pojavi pač *intencionalna težnja* — tisti osnovni človekov interes za predmetni svet in ljudi okoli sebe; ta težnja stori zunanji svet za človeka privlačen; njena projekcija je tako rekoč tista draž (*Auforderungscharakter*), ki jo ima poslej svet za človeka. Rano se prično vzbujati v otroku tudi *težnja po posesti, potreba po uveljavljanju in težnja po erotičnem doživljanju*. Vse terjajo ustrezno zadovoljitev. Pri neugodnih psihohigieničnih razmerah ranega razvoja pa utegnejo poskusi, zadostiti tem osnovnim potrebam in težnjam, naleteti na ovire, asociirajo se s slabimi izkušnjami, s strahom. V takšnem primeru otrok vse manj in manj

kaže zadevne težnje in potrebe. Ta umik je nekako instinktiven, reflektoričen, izvenzavesten. Pravimo, da je otrok ostal na področju ene ali druge težnje, ali pa tudi na več področjih »zavrt« (*gehemmt*). Te zavrtosti se pozneje kažejo v značilnih osebnostnih strukturah (shizoidni, depresivni, anankastični, histerični) in jim je osnova torej omejena ali pa ugasla sposobnost, usvajati si svet okoli sebe, težiti za neko lastnino in si jo znati obdržati, ustrezno uveljavljati svojo osebnost, erotično doživljati. Zavrtosti oziroma osebnostne strukture, ki iz njih izhajajo, kajpak neugodno usmerjajo življenje osebe, ki se čuti ali pa je tudi v resnici v nekem pogledu prikrajšana pred drugimi ljudmi. Ta situacija je vir notranjih in zunanjih konfliktov zavrti osebe. Napetost, ki jo pri tem človek doživlja, ga žene v iskanje kompromisov, ki naj mu napravijo situacijo znosnejšo. Govorimo o »sekundarnem razvoju«. Ta bo šel mogoče v smeri »lagodnostnega odnosa«: človek se prehitro pomiri s svojim osebnostnim odklonom in morebitnimi nevrotičnimi simptomi ter so mu ti mogoče celo sredstvo, s katerim si ustvarja na primer na račun statusa bolnika privilegirani položaj. Drugi način sekundarnega razvoja so poskusi »nadkompensacije« svojih osebnostnih pomanjkljivosti; tretji je »racionalizacija«, izgraditev nekake privatne ideologije, ki naj — z ad hoc skonstruiranimi razlogi — upraviči pacientovo vedenje in simptomatiko pred njim samim in okolico. Iz opisane osnove nevrotične osebnostne strukture z njeno nadgradnjo, ki jo je ustvaril sekundarni razvoj, pa vznikna v raznih zunanjih zapletih in kriznih situacijah znana pestra nevrotična simptomatika, kot na primer depresivne disforije, anankazmi, konverzivni (»histerični«) simptomi, razne psihosomatske motnje itd.

To so torej v grobih obrisih pogledi omenjene neoanalitične šole na psihogena oziroma nevrotična obolenja. To je tudi izhodišče, s katerega se lotevata Schultz-Hencke in Dührssenova pojava, ki ga označujeta kot *Verwahrlosung*, mi pa tu z nazivom »zanemarjenost« oziroma »vzgojna zanemarjenost«.

Takoj na začetku pripominjam — na to opozarjata tudi omenjena avtorja, da ni stvar psihiatra, ukvarjati se s tistimi oblikami vzgojne zanemarjenosti, ki imajo čisto peristatični, eksogeni izvor in so odsev skrajne zapuščenosti otroka oziroma mladostnika, oblike, ki so se v nekaterih državah po zadnji

vojni množično pojavljale. Naslednja izvajanja se tičejo le *nevrotične* »Verwahrlosung«, ki pa — se zdi — predstavlja v sklopu zanemarjenosti vendarle kar pomemben del.

Za nemško »Verwahrlosung« nimamo slovenskega naziva, ki bi nas psihiatre docela zadovoljil. Med dvema izbiramo: zanemarjenost in propalost. Prvi naziv je neugoden toliko, ker nakazuje etiologijo teh vedenjskih pojavov v tistem laičnem duhu, ki domneva vzroke teh motenj vselej v očitni zapuščenosti otroka. Druga oznaka »propalost« je bolj uperjena v klinično sliko, kaže v smer tistih elementov sekundarnega razvoja nevrotične osebnostne strukture, ki smo jo zgoraj označili kot lagodnostni odnos, ima pa v sebi prehudo noto moralno-etičnega vrednotenja, ki v analitičnem ali psihoterapevtičnem odnosu do pacienta v takšnem obsegu pač ni dobrodošlo.

Zanemarjenost je v tem primeru tista oblika vedenja, pri kateri kdo posega v življenjski prostor drugih ljudi, ne upoštevajoč veljavnih moralno-etičnih standardov; konkretno pa imamo v primeru *nevrotične* zanemarjenosti opraviti največ z lažnjivostjo, pobezi, nastopaštvom (»hohštaplerijo«), premoženjskimi delikti ter nekaterimi drugimi pojavi agresivnega in deviiranega seksualnega vedenja.

Etiogenetsko izvaja Dührssenova pojave nevrotične zanemarjenosti nekako takole:

Potreba po vključevanju v skupnost, po ustvarjanju medsebojnih kontaktov — mimo zgolj iskanja seksualnega partnerja — je pri človeku nekaj primarnega. Če te primarne potrebe človek ne bi imel, če bi bil torej v svojem bistvu samotar, ne bi bilo socialnih skupin, ne družbenega reda, s tem pa kajpak tudi ne negacije tega družbenega reda — zanemarjenosti ali propalosti.

Res poznamo ljudi, ki jim — brž ko moremo pri njih že govoriti o določenem osebnostnem liku — na videz docela primanjkuje sposobnosti in potrebe, ustvarjati kontakte z osebami iz njihovega okolja. Označuje jih neka čustvena hladnost, brezdušnost. Mogli bi jih imenovati tudi shizoidne, ker spominjajo na čustveno topost shizofrenih pacientov. Te osebe so v obdobju klasične psihiatrije dobile mesto v kategoriji psihopatičnih osebnosti, ki smo jih svoj čas pojmovali kot prirojene negativne karakterne variante. Dinamično-psihološko usmerjena raziskovanja pa so pokazala, kako neugodne peristatične razmere v rani mladosti utegnejo deformirati otrokov osebnostni razvoj v taki meri, da nastane iz njih zgoraj opisana slika čustvenega uboštva, hladnosti, brezdušnosti, nesposobnosti za vzpostavljanje adekvatnega kontakta z ljudmi, pa tudi pomanjkanja in-

teresa za predmetni svet. Ta sindrom je prav tisto, kar smo v uvodu imenovali kot *intencionalno zavrtost*.

Potrebno je tu določneje reči nekaj o tem, kakšne so tiste »neugodne peristatične razmere«, ki vodijo do opisanih osebnostnih deformacij. V monografiji Bowlbyja »Maternal Care and Mental Health« iz leta 1951 so opisane kot v tej smeri patogenetično pomembne zlasti situacije, ki nastanejo z ločitvijo otroka od matere v zgodnji mladosti. Važno pa je vedeti, da do podobnih osebnostnih deviacij privedejo lahko tudi manj markantne nepriličnosti v družinski situaciji; takšne, v katerih nevajeno laično oko ne bi našlo ničesar izrazito abnormnega; situacije, katerim je res težko dati etiketo »zanemarjanje« in o katerih otrokovi starši mogoče iskreno sodijo, da so izraz njihove velike skrbi za otroka. Tako na primer še oba starša, v prizadevanju za boljšo bodočnost svojega edinca, oba hudo zaposlena, prepuščata — mogoče za bogate honorarje — nego in vzgojo svojega otroka več različnim osebam in jima ne seže v zavest, da otrok pri tem vendarle gineva v čustveni suši, često frustriran, ko sledeč svoji intencionalni težnji nikakor ne najde ustreznega odziva pri nadomestnih osebah. Neugodje in tesnoba, ki ju doživlja otrok ob teh frustracijah, sta tista sila, ki vodi končno do vse manj in manj takšnih poskusov, ne, ker bi se jim otrok zavestno odpovedal, temveč, ker mu po mehanizmu izrinjenja intencionalno doživljanje končno izgine iz sfere zavestnega: za otroka svet ljudi in predmetov okoli njega nima več nikake prave privlačnosti, interesantnosti — ali drugače rečeno, otrok je ostal intencionalno zavrt.

Lahko si predstavljamo, da poplitvenje čustvenega kontakta z drugimi osebami kot posledica intencionalne zavrtosti pač tudi oslabi zavest obveznosti do bližnjega in družbe in v dokajšnjem odstotku to tudi predstavlja tisto osnovo, iz katere pozneje vzniknejo pojavi, ki smo jih naštetli kot izraz zanemarjenosti.

Napak pa bi bilo sklepati, da vsi otroci, ki osiromašijo v svojih sposobnostih ustvarjanja čustvenega kontakta z drugimi osebami, razvijejo pozneje tudi znamenja nevrotične propalosti — zanemarjenosti. Potrebni so namreč še drugi momenti. Omenili smo že kot drugo komponento intencionalne zavrtosti udušeni interes do predmetnega sveta. Le-ta je neredko osnova poznejše nesposobnosti za konstruktivno zaposlitev — poteze, ki je tudi zastopana v pojavih nevrotične zanemarjenosti. Vemo nadalje tudi, da zavrtost na intencionalnem področju utegne potegniti za seboj tudi neustrezen razvoj ostalih osnovnih teženj.

Kot pomemben moment v formiranju klinične podobe nevrotične zanemarjenosti navaja Dührssenova tudi dejstvo, da se orientacija oseb, ki so otroka »zanemarile«, pozneje navadno zasuče v smer razvajanja; oziroma, da neredko vidimo, kako v domu, kjer takšen otrok dorašča, čustvena atmosfera niha med zanemarjanjem in razvajanjem. To razvajanje pa ni motivirano po izobilju pristne ljubezni in nežnosti do otroka, temveč ga hrani občutje krivde staršev, ki se bolj ali manj zavedajo, da svojih dolžnosti do otroka niso izpolnili. Zaradi tega ti navali razvajanja tudi ne morejo nadomestiti nastalega čustvenega primanjkljaja.

Te situacije razvajanja, ki otroku in mladostniku nenadoma in neutemeljeno dajejo vsega več, kot bi ustrezalo povprečnim normam otrokovega okolja in njegovim stvarnim potrebam, so tiste sile, ki utirjajo v času mladostnikovih čustvenih kriz prekrške zoper družbene norme v smislu simptomov nevrotične zanemarjenosti.

Slika nevrotične zanemarjenosti vsebuje precej elementov lagodnostnega odnosa; te vedenjske oblike otroku in mladostniku ne ustvarjajo občutja kakšnega abnormnega, bolezenskega stanja; nasprotno, predstavljajo jima celo neko nadomestno zadovoljitev. Od tod tudi dejstvo, da imajo ti primeri dokaj slabo prognozo in da je njihova terapija naporeno in dolgotrajno delo, ki zahteva poleg psihiatra sodelovanje psihologa, pedagoga in socialnega delavca.

Tu je treba omeniti še to, da po eni strani terapevtsko obravnavanje tovrstnih primerov zahteva veliko sodelovanja z osebami iz mladostnikovega okolja, po drugi strani pa nevrotično propalostno vedenje, ki mu je skupna poteza ta, da otrok ali mladostnik krši in razbija zaupanje ter obveznosti v medsebojnih odnosih, okolica težko obravnava drugače kot v smeri moralnega vrednotenja

oziroma obsojanja, kar pa gotovo ni ugodno za psihoterapevtsko ukrepanje, ki zahteva veliko empatije in tolerantnosti.

Spet pa iz te pripombe ne gre sklepati, da je pravilen odnos terapevta v teh primerih tisti vserazumevajoči in vseodpuščajoči odnos. Dührssenova je proti temu, da bi v primerih, ko nevrotično-propalostno vedenje dobi že obliko delinkventnosti, zagovarjali pred sodiščem kazensko neodgovornost mladoletnika. Po njenem mnenju bi bila reakcija mladostnika na takšno odločitev sodišča le v tem, da bi se čutil opravičenega še za nadaljnje kršitve pravnih predpisov oziroma družbenih norm. Mladostnik bi se s tem ukrepom — da torej v njegovem primeru izjemno ne bi uporabili splošno veljavnih meril — čutil le še bolj potisnjenega iz okvira družbene zgradbe; prepad med njim in okolico bi se poglobil in to bi pomenilo spodbudo k novim delinkventnim dejanjem. Po svoje je torej tragična situacija, da se kot kazensko odgovoren oceni nekdo, ki zaradi neugodnega osebnostnega razvoja ni sposoben iz lastnih moči zgraditi sistema vrednot, ki naj bi mu omogočil konstruktivno vključenje v družbo.

Osebo sem mnenja, da bo tragičnost takšnih odločitev vse manjša, kolikor se bosta praksa kazenskega pravosodja in psihiatrično skrbstvo približala isti ravni, ki jo bosta definirala resnično le prizadevanje za zdravljenje ali prevzgojo pacienta oziroma delinkventa na eni ter varovanje družbe pred antisocialnimi osebami na drugi strani.

Menim namreč, da ni mogoče postaviti ostre meje med zdravim in bolezenskim stanjem, niti ne med psihološkimi mehanizmi, ki usmerjajo ravnanje »normalne«, duševno motene in delinkventne osebe. Zato naj bi pa tudi ne bilo načelne razlike med postopki, ki jih pravosodje uporablja za poboljšanje delinkventa in zavarovanje družbe, ter temi, ki jih psihiatrija uporablja za duševno ali osebnostno motene osebe.

The notion of »Youth in Danger« and its Meaning

(Psychiatric Aspect)

by Lev Milčinski, M. D., Psychiatrist

The author points out the views on the so-called »educationally neglected children« (youth in danger, Verwahrlosung) pleaded by psychiatrists of the Berlin neo-analytic school (H. Schultz — Hencke, A. Dürrsen and others). They make a distinction between the exogene educationally neglected children and those of neurotic genesis, and treat only the second group as a problem of psychiatry. They deduce this phenomenon from a personal deviation, that is based on the so-called »intentional inhibition«. The author gives

also a brief survey of other forms of inhibitions as well and indicates further development of the neurotic process as explained by this neo-analytic school. He proceeds then to the description of the place attributed to an educationally neglected juvenile by this school. The attitude towards him is not identical with an unlimited pardoning of his transgressions, but leaves it up to him to bear the burden of responsibility for his own eventual offences.